

דף השבוע

כה. - כה.:

כה.

כה.:

יא) בע' אף צדיק אין גזעו מחליף ואין עושה פירות ח"ו	א) בע' רד"ה אף היא
יב) בע' נאמר תמר ונאמר ארז	ב) בע' אפתורא דאית ליה תלת כרעי
יג) בע' שזה מעביד על מדותיו	ג) בע' כל בי שמשי
יד) בע' והצבור פוסקין מתעניתם	ד) בע' למה דלק כל היום
טו) בע' דין הנ"ל בשאר צרות וביחיד	ה) בע' מי שאמר לשמן וידלוק
טז) בע' שיעור של חצות	ו) בע' המעשה בעיזי דרחב"ד
יז) בע' הלל הגדול	ז) בע' המעשה של ר"ח בן פדת
	ח) בע' המעשה של ר' חמא בר חנינא

עניני הלכה

עניני אגדתא

יח) אם ש"ץ שהוא בן צדיק עדיף או גרוע ממי שמתוקן במדותיו

ט) בע' דמיהב יהבי מישקל לא שקלי
י) בע' ג' מדרגות של מזל האדם במזונות

א) בע' רד"ה אף היא

רגלים, והן הדברים שאמר רבי חנינא בן דוסא לדביתהו, ניחא לך כו'.¹

3) נחלת יעקב ויקרא פרק יב- ובזה יתפרש מאמרם ז"ל בתענית (כה א), גבי עובדא... והוא תמוה, דמה ראה רחב"ד לבקש לחסר לעצמו מהעוה"ב, ולהחליף עולם עומד בעולם עובר. ועוד, מה המשל הזה שאמר שנתן לו כרעא דפתורא דדהבא. ולדברינו יתפרש, כי בודאי ר' חנינא בן דוסא לא ביקש אלא שינתן לו מפירות מצותיו. כי ידוע שיש הרבה דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא, ובוודאי שכולם היו ברי' חנינא בן דוסא, כי הלא אמרו שכל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני (שם כד ב), וביקש שינתן לו פירותיו בעולם הזה. **אמנם הא שבאמת לא ניתן לו מפירות מצותיו, הטעם הוא, כי לעולם אין נותנין דבר שיהי' מזיק לו, וכיון שהשי"ת הי' יודע שהעניות הוא מוכרח לו לקיום בחירתו... וכיון שהי' העניות מוכרח לרחב"ד, לא הי' באפשרי שינתן לו מפירות מצותיו להעשירו. ולזה כשביקש שינתן לו עושר, הי' כוונתו שיעמיד העמוד של ג"ח בעושרו. ולזה נתנו לו כרעא דפתורא דדהבא, והוא בדרך משל, שנתנו לו להעמיד הרגל של ג"ח בעושרו, ולזה נתנו לו כרעא "מפתורא דדהבא", כלומר מגודל עשירות. ואח"כ הראה לו בחלומו שלא יהי' לו באפשרי להעמיד הרגל הגי' של ג"ח בעושרו, כי בעושרו נתבטל בחירתו, וכמשנ"ל. וממילא לא יאכל לעוה"ב כי אם אפתורא של שני רגלים. ולכן ביקש רחמים למיהדר ולמישקל. ולזה אמרו גדול הנס השני יותר מן הראשון, כי הי' זה נחשב לו לחטא במה שביקש רחמים להפוך רצונו של הקדוש ברוך הוא עליו, והי' לו להאמין כי כל מה דעביד קב"ה לטב עביד, וכי מוכרח לו שיהי' כפי מה שהוא.**

ג) בע' כל בי שמשו

1) רש"י- כל היכא דתני בי שמשו היינו ערב שבת ולא שמעתי טעם.

2) רש"י מסכת כתובות דף קג- בי שמשו - ערב שבת ונראה בעיני לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרידים אליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך קרו ליה בי שמשו.²

3) מהרש"א תענית שם- חד בי שמשו. פרש"י היינו ע"ש ולא שמעתי טעם עכ"ל ונראה דבי שמשו דהכא דפרק הנושא לגביה רבי דכל בי שמשו אתא לביתה היינו שעה דהכנסת שבת והיינו בעוד יום והשמש קיים דצריך להוסיף מחול על הקדש ולכך מיקרי אותה שעה בי שמשו וכמ"ש שמש בשבת צדקה לעניים כמפורש לעיל ונראה דה"נ הא דקרינן ליום ששי ערב שבת היינו נמי משום אותה שעה דהכנסת שבת דערב של יום הוא נחשב לשבת משום התוספת חול על הקדש.

ד) בע' למה דלק כל היום

1) מהרש"א שם- היה דולק כל היום כו'. לא היה צריך לה לדלוק אלא לבלי שבת משום שלום בית אבל היה דולק כל

1) מהרש"א שם- להביא מרדה נכנסה מפני כו'. עיין פי' רש"י נראה פירוש לפירושו דר"ל דמפני שמלומדת בנסים הוא הטעם למה לה כלל מרדה בבית כיון שלא היה לה כלום לאפות וקאמר מפני שמלומדת בנסים ולכך היה לה אגנא שלא תצטרך לשאול משכנותיה ודקאמר דחזא אגנא מלא לישה כו' אפשר שלא היה לה אגנא בבית אלא דכל זה בנס היה שלא תרגיש חברתה שאין כאן אגנא ולישה אבל במרדה גופא משמע דבלאו הנס היה אלא שהיה לה בחדרה:

ב) בע' אפתורא דאית ליה תלת כרעי

1) המהרש"א שם- חד כרעא דפתורא כו'. נראה הרמוז בזה כמ"ש בני עמודי עולם על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח העולם עומד דבשביל אלו גי' עמודים נברא העולם כדי שיזכה בהן לעוה"ב ואלו הן גי' כרעי ורגלא דפתורא שיהיה לצדיקים לעיתיד בשכרן הטוב ואמר דבעי רחמי ליתן לו משכרו בעוה"ז ויהבו ליה חד כרעא דהיינו שכר התפלה שהיא העבודה שהיה מתפלל עכשיו והיה רגיל להתפלל כן על כל צרה שלא תבא כמפורש בכמה דוכתין ואחזו ליה בחלמו שיהיה חסר בעוה"ב מזה הכרעא שהוא שכר התפלה והעבודה:

2) קרן אורה שם- גמרא, יצאתה כמין פיסת יד ויהבי ליה חד כרעא דפתורא דדהבא כו'. עיין מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות, ואני אפרש עוד בזה, על פי משאז"ל (ברכות ה' ע"ב) לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות, משמע מזה דמזוני תליא בזכות וחובה, ובמקום אחר (מועד קטן כ"ח ע"א) [אמרן] ז"ל בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא, אבל יתבאר על פי דברי הזוהר הקדוש (ח"א קפ"א ע"א) דהאי מזלא הוא מזל העליון דשליט על מדת הזכות והחובה, והענין הוא, **דוודאי על הרוב מזוני גם כן נידון לפי הזכות והחובה, ועל ידי חסד ה' כי גבר כל העולם (נידון) [ניזון]. אבל תלמידי חכמים מדה אחרת יש בהם, וכמו שאמרו ז"ל (אבות פ"ו מ"ה) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו', אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב, הכוונה כי עיקר דרך התורה שיהיה ניזון ומסתפק מעמל עצמו, ממה שעשה בפועל כפיו לבד, אבל מה שניתן להם בתורת חסד שלא ביגיעתם לא יחפצו. וזה ידוע כי אין לנפש האדם כח לעמול ולסוגל לעצמו כי אם תורה ומעשים טובים אשר לזה נברא הוא וכל מחנהו, כמו שנאמר (משלי טז, ד) כל פועל כו', ובזה ניתן לו כח הבחירה, והפעולה הזאת נקראת על שמו, אבל כל שאר דברי העוה"ז כמו העושר והדומה לו אשר אין לאדם כח הבחירה בזה, ואם ניתן לאדם הוא ניתן בתורת חסד, או לתשלום שכר, בזה לא ירצו השלימים בעוה"ז אשר הוא עולם המעשה ועת לעבודת האדם... וכלל הדברים כי טוב להם לצדיקים הצמצום מטוב העוה"ז כדי שיקבלו שכרם משלם בעולם הבא, ושולחן הצפון יהיה ערוך לפניהם בכל הגי' רגלים הם מדת החסד דין רחמים שכולם יסכימו אז להשפיע מטוב הגנוז לצדיקים, וכמו שכתבתי במקום אחר על דבריהם ז"ל (פסחים ק"ט ע"ב) עתיד הקדוש ברוך הוא לגמול חסד לזרעו של יצחק, אבל בזמן הזה לא יתן לאדם כי אם על רגל אחד, מצד מדת חסדו יתברך שמו, וצדיקים השלימים הם אבירי לב הרחוקים מצדקה בעוה"ז כמו שאמרו רז"ל בברכות (י"ז ע"ב) על רבי חנינא בן דוסא, ויהיה להם שולחן ערוך בעוה"ב בשלימות כל הגי'**

² לכו"ז זה עוד ראיה שאין רש"י השנוי בתענית דברי רש"י.

¹ וע"ש עוד דקצרתי מחמת הדחק.

היום לפרסם הנס לרבים ביום גם שבאו להדליק ממנו נר למצות הבדלה.

2) הנהגות ופסקים (הגרי"ח זוננפלד) מקורות וציונים מידות והנהגות- הא דאין נהנים ממעשה ניסים היינו דווקא היכא שאין רצון הבורא שיתפרנסו בדרך נס, אבל באופן שאדרבא זה רצונו שפיר דמי. [הערה 14 מכתב רבינו לרא"ש בלומנטל. וכן מבואר בגמרא תענית (כ"ה ב') שרבי חנינא בן דוסא אמר לבתו, מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, תנא היה דולק והולך כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה. ולא אמר לה שאסור באותה שבת להשתמש באור שנעשה בדרך נס.]

ה) בע' מי שאמר לשמן וידלוק

שו"ת שלמת חיים עניינים שונים סימן רכח- בגמ' תענית (כ"ה ע"א) שאמר ר' חנינא בן דוסא "מי שאמר לשמן וידלוק יאמר לחומץ וידלוק", ולא חש להא דלעיל (כ"ה ע"ב) דאם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו. **תשובה**: כנראה שהנר כבר היה דולק אלא שחששה שיכבה ואמר להניח דעתה שלא תצטער, ומן השמים עבדו ליה ניח רוחא.

ו) בע' המעשה בעיזי דרחב"ד

1) גבורת ארי שם- **קשה לי אכתי תקשה אטו משום הכי דהיה דמיו בידה עבר על דברי חכמים שאמרו אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל. ועוד הא אפשר לקנות דבר אחר בדמי אבידה.** ומצאתי כתוב שפירשו התוס' הו' ליה הני עיזי אמרו הגאונים מציאה היה ולא נודע לבעלים והוה ליה שומר אבידה והטעם שאמרו כן משום דאמרינן לעיל די לו בקב חרובין אלמא דלא היה לו מידי. אלו דברי התוס' משמע דלא גרסינן בגמרא את כל זה מור"ח מהיכן הו' לו עיזי עד והן הן עיזי דאייתי דובי בקרייהו. וכי תימא אכתי תקשה כיון דאין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל הוה ליה למכור העזים ולא לעבור על דברי חכמים אף על גב דתניא בפרק ב' דבבא מציעא (דף כ"ח) כל דבר שעושה ואוכל כגון פרה וחמור מטפל בהן עד י"ב חודש מכאן ואילך שם דמיהן ומניחן ואמרינן התם תרנגולת כבהמה גסה מפני שמטלת ביצים ואם כן איכא למימר דהעזים נמי דינא הכי דמטפל בהן שנים עשר חודש מפני שחולבות ואיכא למימר דבמקום מצוה דהשבת אבידה לא גזרו רבנן ומותר למוצא לגדל בהמה דקה כל זמן שמחוייב לטפל בה דאין זה נראה דאין יפה כח המוצא מכח הבעלים עצמן. **ונראה לי דר"ח גדל להני עיזי במדבר או ביער דשרי וכדתנן בפרק ז' דבבא קמא אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל אבל מגדלין בסוריא ובמדברות של ארץ ישראל ובגמרא תניא אבל מגדלין בחורשין פירוש ביערות שבארץ ישראל.**

ז) בע' המעשה של ר"ח בן פדת

1) נחלת יעקב ויקרא פרק יב- [והמעשה הנ"ל] תמוה הרבה: חדא, דאטו לא אפשר לו להקב"ה לשדד המזל, כמו שעשה

באברהם. ב' מה ששאל דחיי נפשי או דחיינא, מה ענין לשאלה זו, אטו משום שיהי' שני דחיי שעה אחת או יום אחד יותר, שוב אינן נחשבין יתר שנותיו, אף אם הם רבים. בשלמא אם הי' שואל על שנים שיחי' - אם רב הוא אם מעט הוא, ניחא.

ולדברינו א"ש, שאמר לו הקדוש ברוך הוא "ניחא לך דאחריב לעלמא", והוא כמו שפירש א"י המהרש"א - דהיינו שיחריב עולם שלו. כלומר, כיון שלפי טבעך שנולדת בו, א"א לך שתתקיים בחירתך, אם לא שאשנה את הטבע שנולדת בו ואתן לך טבע אחר, שיהי' ראוי שתתקיים הבחירה אף בעושר. ואפשר שתברא בשעתא דמזונא, כלומר מי יודע אם יגמר בחירתך לטובה כאשר נגמר עכשיו. ולזה שאל לו "דחיי טפי או דחיינא" - כוונתו לא הי' מחמת שלא רצה לסבול יסורי עניות ח"ו, כי איש כמו ר"א בן פדת מחויב לקבל הכל באהבה. רק שהי' ירא מחמת שאמרו (עירובין מא ב) כי שלשה דברים מעבירין את האדם על דעת קונו, ואחד מהן עניות, ולכך הי' מתאוה ומבקש שיותר טוב שינתן לו כח בחירה בעושר. ולזה כשאמר לו הקדוש ברוך הוא דמה שחי' הוא יותר ממה שיחי', וגמירי דאם עברו על אדם רוב שנותיו ולא חטא דשוב אינו חוטא (וימא לח ב), וכבר נגמר בחירתו לטובה בענין ההוא, ולכך אמר "לא בעינא" - שישתנה טבעו ויותן לו כח בחירה חדשה. ולזה נתן לו הקדוש ברוך הוא שכר ע"ז, לפי שבחר ברצון הקדוש ברוך הוא.

2) קרן אורה שם- ועל זה הדרך היה שאלת ר"א דחיי טפי או דחיינא, כי ודאי לא עלה ברצונו לקבל טוב העוה"ז לצורך עצמו, כי אם לצורך כבוד שמים, לזה בא בשאלה אם שנים שעברו יותר או שנים הבאים, כי אלו היה רוב השנים עתידין לבא בהשתנות המזל היה רוצה לקבל כדי לקדש שם שמים ברוב שנותיו, אבל אם כבר עברו רוב שנותיו אם ישתנה המזל לא יהיה בהם כדי תיקון בשלימות, אמר אי הכי לא בעינא, כיון שאין בהו זמן להשלים העבודה בשניו המזל, ואקבל עלי באהבה המזל שנולדתי בו וכי'.

3) באר מים חיים בראשית פרשת וירא- **ולשונות הטבע עבור האדם צריך זכות גדול ועבודה רבה במסירת נפש רבה כאשר נבאר, ומדת הדין מקטרג. ולכן קשה זה לפניו כביכול אבל לא ח"ו לקוצר ידו.**

ח) בע' המעשה של ר' חמא בר חנינא

1) מהרש"א שם- אמרו ליה והא ריב"ל גזר כו'. נראה לפרש במעשה הזה דבתחילה גזר תענית והיו היחידים מתעניין בו כמו ששינו פ"ק דבג' ראשונות מתעניין היחידים ולא אתא מטרא ואמרי ליה אותן היחידים הא ריב"ל גזר תענית עם היחידים ונענה דאתא מטרא. וא"ל הא אנא והא בר ליואי. ר"ל אפשר דשוין ושקולין אגן הגוזרים התענית אבל היחידים המתעניין עמנו אינן שקולין כיחידים שהתענו עם ריב"ל וא"ל דא"כ שאנן אינן ראויין לכך נראה לכיון דעתן בתפלה ונצרך צבורא עמנו בתעניות האחרונות ששינו שם בעא רחמי עם צבורא ועדיין לא אתא מטרא וא"ל רבי חמא לאותן היחידים דא"כ כיון שאנו ראויין דעצירת הגשמים בשביל צבורא הוא אם ניחא לכו שיבא מטר בשבילנו כפרש"י שאתם מסכימים עמי דהיינו שיבא מטר גם בלא זכות צבורא אלא בשבילנו ע"ד שאמר הכתוב ותגור אומר ויקם לך שהצדיקים גוזרים והקב"ה מקיים וא"ל הן להסכים על כך. ואמר דרך גזירה רקיע כסי כו' דעצירת הגשמים תולין בגרם השמים כמ"ש ועצר את השמים

ולא יהיה מטר וגוי ועדיין לא השגיחו בגזירה זו עד שהוסיף לגעור בהן כמה עזין הן כו' שלא להשגיח בגזירת הצדיקים.

עניני אגדתא

ט) בע' דמיהב יהבי מישקל לא שקלי

1) ספורנו שמות פרק לג- ועתה הורד עדיך מעליך. אותה ההכנה הרוחנית הנתונה לך באותו המעמד הנכבד הורידה מעליך, כי האל יתברך אחר שנתן המתנה לא יקחנה מן המקבל בלתי רצון המקבל, כאמרם ז"ל דגמירי דמיהב יהבי משקל לא שקלי (תענית כה א).

2) חידושי הגרי"ז סימן קפו- תהלים (קמ"ה, י"ט) רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם. וצ"ב אם רצונם יעשה למאי איצטרך לשועתם ישמע ויושיעם. וביאר הגרי"ח דהנה איתא בתענית כ"ה. דרבי חנינא בן דוסא היה עני גדול, ובעי רחמי ונתנו לו רגל זהב, ראה בחלום דהצדיקים אכלי על שלחן זהב של ד' רגלים, ואיהו אג' רגלים, בעי רחמי ושקלוהו תנא, גדול היה הנס האחרון מן הראשון דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי, ע"ש. ועתה נתבונן, דלזה הלא יש ג' דרגות בצדיקים א. שלא נותנין לו בכלל ע"ז, ב. שנותנין לו בעוה"ז ולא לוקחים בחזרה. ג. דנותנין לו בעוה"ז ולוקחים בחזרה. וא"כ צדיק שהוא בדרגה ב' הרי הוא יותר גרוע מצדיק שהוא בדרגה א' שאח"כ כשנתנו לו ויראה שיצא מזה רעה - וכעובדא דרבי חנינא בן דוסא - לא יקחו ממנו בחזרה, ואם היה רק בדרגה א' הלא לא היו נותנין לו כלל, ונר' דזהו הביאור בפסוק, דמתי "רצון יראיו יעשה" כאשר "שועתם ישמע ויושיעם" דאם אח"כ גם שועתם שיקחו מהם מה שנתנו להם שומעים, בצדיק כזה רצונם יעשה קודם, אבל כששועתם לא ישמע לקחת מהם את מה שנתנו לו, היינו דאינו רק בדרגה ב', אזי לכתחילה לא יתנו להם, כדי שלא תצא מזה רעה להם וכנ"ל.

י) בע' ג' מדרגות של מזל האדם במזונות

1) שו"ת משנה הלכות חלק יט סימן שעד- בקיצור יש לפנינו ג' פנים. א. שנוול במזל כרבי חנינא בן דוסא שלא יהיה לו מזונות רק בצמצום (תענית דף כ"ד ע"ב), ולזה אפילו ילך למתא אחרינא לא יועיל לו, ואין נפקא מינה בין אם הוא צדיק או רשע. וזה נלמד מרבי אלעזר בן פדת שאמר לו הקדוש ברוך הוא שרק שימות ויבוא בגלגול, וגם אז יהיה ספק כיצד יפול ובאיזה מזל (ע"י מהרש"א ח"א שם ד"ה דאחריב). ב. שיש לו מזונות אלא שחטא ומצמצמין לו מזונותיו לכפרה. ולזה מהני לגלות למתא אחרינא לכפרה, ואפילו הכי אם יקבל פרישות וישב בביתו ולא ילך למתא אחרינא, רק שבוטח בה' וסומך עליו, אפילו שאינו הולך למתא אחרינא מכפר עליו כמו הגלות. ועיין רמב"ם שלהי הלכות שמיטה (פ"יג הי"ג) שכל העולם כולו בכלל. ג. ובאמת כי יש עוד מדרגה גבוהה מזו שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת אחרי (ויקרא יח ד), ודע כי חיי

האדם במצות כפי הכנתו להם, כי העושה המצות שלא לשמן על מנת לקבל פרס יחיה בהן בעולם הזה ימים רבים בעושר ובנכסים וכבוד. וחשב שם כמה מיני עובדי ה', וסיים, והעוברים כל עניני העולם הזה ואינם משגיחים עליו כאילו אינם בעלי גוף, וכל מחשבתם וכוונתם בבוראם בלבד כענין באליהו, בהדבק נפשם בשם הנכבד, יחיו לעד בגופם ובנפשם כנראה בכתוב באליהו, וכידוע ממנו בקבלה, וכמו שבא במדרשים בחנוך ובבני העולם הבא העומדים בתחיית המתים. ולכך יאמרו הכתובים בשכר המצות 'למען יאריכון ימדי' (שמות כ יב), 'למען תחיה' (דברים טז כ), 'והארכת ימים' (שם כב ז), כי הלשון יכלול מיני החיים כולם כפי הראוי לכל אחד, ע"ש.

כה:

יא) בע' אף צדיק אין גזעו מחליף ואין עושה פירות ח"ו

1) רש"י שם- אין לו זכר צדיק אין גזעו מחליף אינו בתחיית המתים...אינו עושה פירות-אין לו שכר לעתיד.

2) רשב"ם מסכת בבא בתרא דף פ: - אף צדיק אין עושה פירות - שאוכל צדקותיו בעוה"ז ואין לו לעוה"ב א"נ שאין מאכילין אותו פרי מעללי...אף צדיק אין גזעו מחליף - אם מת שלא יוליד בן כמותו א"נ אם יפול לא יקום וכו'.

יב) בע' נאמר תמר ונאמר ארז

1) ערוך לנר מסכת סוכה דף נו: - ופי' רש"י דאינו עומד בתחיית המתים וזה תימא דכי צריך להשמיענו שצדיק עומד בתה"מ הלא אפילו בינונים יעמדו ורק מעטים הם אשר לא יעמדו אפילו מהרשעים וגם מה דאמר אלו נאמר ארז בלבד הייתי אומר שהצדיק כארז שאינו עושה פירות ופי' רש"י אין לו שכר לעתיד הוא תמוה מאד וכי לא שמענו פעמים אין מספר שהקב"ה משלם שכר מצות ואין מקפח שכר כל ברי' כל שכן לצדיק ועל כן נ"ל בפ"י דברי ר"ח שרצה לפרש הפסוק שמפרט ענין הצדיק לעצמו ותועלת הצדיק לעולם הן בעה"ז והן אחר שובו למנוחתו לחיי עד ולכן מדמהו לתמר ולארז דבעה"ז הצדיק דומה לתמר שגדל בעמק בשפלות ובחוסר כבוד ואחרי שובו לחיי עד דומה לארז בלבנון המתעלה על כל וזהו מצד עצמו ומצד תועלתו לעולם מדמהו בעה"ז לתמר שעושה פירות מתוקים שנהנים אחרים מהם כן הצדיק על דרך שפירשנו לעיל אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו שאחרים נהנים מפרי מעלליהם של הצדיקים אבל הייתי סובר שהוא כתמר שאין גזעו מחליף כן הצדיק אינו מועיל לדורו רק בהיותו בעה"ז שמשגל מצות ומי"ט אבל כשנגדע מעה"ז ושב למנוחת חיי עד יכול שאין גזעו מחליף שאין לו עוד זכרון ותועלת להדורות שאחריו לכך מדמהו לארז שגזעו מחליף וכו'.

³ וע"ש עוד שקצרת.

במדה זו של העברת המדות וכו' וכבר אמרו חז"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים הן וכו', ובודאי בערך השכר אשר יקבלו הלל ותלמידיו על התנהגותם בסבלנות, כזה ממש יקבלו ב"ש על התנהגותם בקפדנות וכו', והנה ר"א שהיה מתלמידי ב"ש כידוע אחז צדיק זה דרכו בתומו לעשות כדעתו ודעת רבו להיות קפדן ור"ע שהי' מתלמידי ב"ה אחז דרך רבותיו ודעתו להעביר על מדותיו, ולפי"ז הנוכל לומר כי ר"ע היה יותר צדיק מר"א באחזו מדת הסבלנות? לא ולא ח"ו, ורק לענין מעשה שאירע אז בעצירת גשמים על חטא הדור, והיו צריכים להעברת פשע, אשר זה למעביר על מדותיו כביכול יחשב, יותר נתקבלה אז תפלת ר"ע, משום דכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו וכו', וזאת היא כוונת הקדוש ברוך הוא, לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו, לזאת נתקבל עתה תפלתו יותר מר"א כי בזה הפעם היו צריכין לכך עכ"ד ושי"י.

יד) בע' והצבור פוסקין מתעניתם

1) רמב"ם הלכות תעניות פרק א הלכה טז- צבור שהיו מתענין על הגשמים וירדו להן גשמים, אם קודם חצות ירדו לא ישלימו אלא אוכלין ושותין וכו'.

2) רמב"ם שם פרק ד הלכה יט- ירדו להם גשמים עד מתי יהיו יורדין ויפסקו הצבור מן התענית, משירדו בעומק הארץ החריבה טפח, ובבינונית טפחים, ובעבודה עד שירדו בעומק שלשה טפחים.

3) שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקעה סעיף יא- היו מתענים על הגשמים ונענו, כמה ירדו ויהיו פוסקין מן התענית, משיכנסו בעומק הארץ החריבה טפח; ובבינונית, שני טפחים; ובעבודה, שלשה טפחים (ושיעור כמה צריכין לירד לברך עליהם עיין לעיל סימן רכ"א). ואם התחילו לירד אחר חצות, ישלימו אותו היום (וע"ל סימן תקס"ט בסופו); ואם התחילו לירד קודם חצות, לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב, ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול.⁵

4) המאירי שם- כמה גשמים יהיו יורדים שיהיו פוסקים מגזרת תעניותיהם כל שנכנסו גשמים בארץ... היו מתענים על הגשמים וירדו להם גשמים ביום התענית עצמו כשיעור המספיק להם והוא שיעור האמור למעלה בחריבה טפח בעבודה ג' טפחים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו וכו'.

משמעות הרמב"ם שלא כזה דחלקם לב' פרקים אחרים ומשמע דפרק א' מדובר בביום התענית עצמו דאם ירדו קודם חצות אי"צ להשלים אכן הדין בפרק ד' הוא דין כללי שמהוא השיעור שיכולים לבטל את סדר התעניות של ז' תעניות אחרות. אכן בפרק א' לא הזכיר שיעור המוזכר בפרק ד' ומשמע דבכל גשמים פוסקים באותו היום. אכן לבטל הסדר צריך יותר.

⁶ משמע ג"כ כדברי הרמב"ם שדין הראשון הוא דין גזרת התעניות ודין השני הוא ביום התענית עצמו אכן היו אותו שיעור של גשמים שלא כמשמעות הרמב"ם דיש שני שיעורים אחרים. ואעפ"כ יש חידוש בב' דינים שחידוש הוא דיכול לבטל את הסדר וגם חידוש הוא דיכול לבטל אע"פ שהתחיל כבר ולכן היו ב' דינים נפרדים.

1) מראית העין שם- שזה מעביר על מדותיו. אפשר לומר דמעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו וכבר כתבנו בעניותנו לעיל ובכמה מקומות ששמעתי מהרב הגדול ח"ק מו"ר ניהו רבא כמהר"ר חיים ו' עטר ז"ל, דבעירו עשיר גדול ביזה לרב אחד ואמר רב הנז' שתכף ומיד מחל לו לעשיר כי אמרו בזהר הקדוש דעונות ישראל מכבידין גדפוי דשכינתא ואם לא היה מחל תיכף עון העשיר היה ח"ו צער כביכול לשכינה וכשמחל לא הי"ל צער וקלסיה הרב מהר"ח ז"ל ובוזה אפשר דזה טעם מ"ש רז"ל מעביר על מדותיו מעבירין על כל פשעיו דכיון דהוא מוחל ומעביר למי שהקניט אותו א"כ בטל העון ולא יש סרך צער ח"ו לשכינה ומדה כנגד מדה מעבירין על פשעיו ולא יהיה צער לשכינה מצד פשעיו גם כן.

2) בית אלוקים למבי"ט שער התשובה פרק ד- ומה שכתבתי בצדיק הגמור המוכן לחטוא, כי שכרו גדול מהבלתי מוכן לחטוא עם היות דרכיהם ומעשיהם שוים, זהו כפי מה שפירש הרמב"ם ז"ל בשמונת פרקיו אשר הקדים למסכת אבות, כי בעבירות שגזרו עליהן השכל אילו לא נכתבו כמו גזל ועריות, טוב הוא העדר תאוותו בהן מהיותו מתאוה להן וכבוש יצרו, כי הן באות מתכונת הנפש הרעה... אבל בשאר העבירות שאין השכל גוזר עליהם, כפרה וכלאים ודומיהן, טוב הוא המתאוה וכובש יצרו ליראת האל מהבלתי מתאוה, כי אין תאוותן נמשך מרוע הנפש, ולכן המתאוה לעבור עליהן וכבוש יצרו שכרו גדול מהבלתי מתאוה כזכר, כי לפום צערא אגרא. ואיפשר לומר על מה שאמרו (תענית כ"ה) על רבי אליעזר... שתהיה הכוונה כי ר"ע היה מעביר על מדותיו, שהיה טבעו מוכן לחטוא בחטאים שאין השכל מרחיקם, ועכ"ז לאהבת השם היה מכניע יצרו ומעביר על מדותיו אלו, ורבי אליעזר היה בטבעו מוכן לעבודת בוראו, ולא היה צריך להעביר על מדותיו, כי כלם היו מכוונים לעבודת בוראו, עם היות מעשי שניהם ופעולותיהם שוות.⁴

3) שו"ת ציץ אליעזר חלק יז סימן מא- ומקשים דהלא בזה גופא זה גדול מזה, שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו, ואיך אמר לא מפני שזה גדול מזה, ומביא בשם הגה"צ ר' ישראל סלאנטער ז"ל, כי באמת מצינו במדה זו מחלוקת ב"ש וב"ה, כידוע ששמאי היה קפדן, והלל היה ענוותן וסבלן, ודעתו הקדושה של שמאי היתה שכן הוא לרצון להבוי"ש להתנהג בקפדנות ולא למחול על כבוד התורה וכו' ולא כן דעת ב"ה, ופליגי בזה כמו דפליגי בה' או"ה וכו' כן פליגי

⁴ ויצמ"ד דאין כוונת מעביר על מדותיו ענין של ענוה ומחילה אלא ענין של כבישת היצר והוא מהלך חדש בדברי הגמ'. וממילא אין הוכחת התורה תמימה ההובא בעיני הלכה מוכרח דאין ענין לשאלתו כלל. וכעין דברי המב"ט הובא מר' צדוק באוצר המלך הלכות תלמוד תורה פרק א' ויש לדקדק א"כ הלא במדה זו גדול ר"ע מר' אליעזר, ופירושו המפרשים דהכונה לפי שמצינו האב זוכה לבנו בחכמה וכו'. ונדע דר"ע בן גרים וא"כ מתולדה היה נולד מוכן לרע ועם כל זה היה מעביר על מדותיו המושרשים בקרב. ע"כ הגם דר"א היה גדול כמותו עם כל זה הוא הכי נכבד לפי שר"א היה בא מגזע ישראל ומדותיו הטבעיים לטוב. ונמצא לא היה צריך להעביר על מדותיו משא"כ ר"ע.

⁵ משמעות דבריו הוא דשני דינים של הגמ' כאן הם באמת דין אחד ורק דחד הוא שיעור ההפסק וחד הוא זמן ההפסק. אכן

טו) בע' דין הנ"ל בשאר צרות וביחיד

1) רש"י שם - דתנן עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין עוד כו', אבל נענו - שוב אין צריכין להתענות, והני מילי - צבור, אבל יחיד שהיה מתענה על החולה ונתרפא, או על צרה ועברה - הרי מתענה ומשלים, כדאמרן לעיל. כך שמעתי.

2) המאירי - גדולי המחברים אומרים כן אף בשאר צרות שאם עברו קודם חצות לא ישלימו וכן נראה דעתם שאין היחיד בדין זה אלא צבור. וגדולי המפרשים חולקים בזו לומר שאף היחיד בדין זה ומי"מ לדעתם בין יחיד בין צבור דוקא בגשמים אבל שאר צרות כלן משלימים מפני שאין לך צרה שאדם בטוח בהעברתה מכל וכל אלא צרת גשמים והדברים נראין.

3) רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת שבת (לפי דפי הרי"ף) ה - קודם חצות לא ישלימו, מיירי שהיו מתענין בעבור הגשמים וירדו גשמים קודם חצות, או במי שהיה מתענה על הצרה ועברה על החולה ונתרפא קודם חצות, לא ישלימו, לפי שעדיין לא התחילו התענית וכו'.⁷

טז) בע' שיעור של חצות

1) רי"ף מסכת תענית דף ח עמוד ב - ירושלמי קודם חצות לא ישלימו עד כדון צפרא הוא לאחר חצות ישלימו כבר עבר רובו של יום בקדושה.

2) רש"י - דחצות זמן אכילה היא מחצות ואילך חל התענית כיון שלא סעדו בשעת סעודה.⁸

3) המאירי שם - שיעור ו' שעות האמור בכאן מפני שעד ו' שעות אין אדם מחזיק עצמו במתענה אבל מי שעברו עליו ו' שעות ולא אכל הרי הוא מחזיק עצמו כמתענה ומכאן אמרו בתלמוד המערב אסור להתענות עד ו' שעות בשבת ומגדולי המפרשים פ"י שאם שהו לתפלת שמחה בשירים ובפיוטים כגון שבת וי"ט מותר וכן המנהג.

4) צנפת פענח הלכות תעניות פרק א הלכה טז - ושיטת רבינו הוא משום דס"ל כמ"ש התוס' מנחות דף ט"ו ע"ב ודף פ"ח ע"א ומעילה דף י"ד דלב ב"ד מתנה לא שייך רק בקרבן צבור ולא בקרבן יחיד ע"ש ועיין בשבועות דף י"א ע"ב דלא שייך רק במלתא דשכיחא אבל במלתא דלא שכיחא לא זהו י"ל החילוק של קודם חצות לאחר חצות⁹ ועיין בירושלמי כאן ועיין במש"כ רבינו ז"ל בפהמ"ש ספ"ב גבי אם התחילו אין מפסיקין דקאי על מקצת היום ע"ש וצ"ל דאתיא כמ"ד עד הנץ החמה כו'.

יז) בע' הלל הגדול

חידושי הריטב"א מסכת תענית דף יט - אבל לא סוף [דבר] כשבאו ביום התענית עצמו דהא אמאי, כיון שנענו אחר יום תעניתם בעוד שעסוקים בתעניותיהם ובתחנוניהם ראוי הוא להם לשבח הבורא על החסד שגמלם, וכל יום שנענו בו כיום טוב אליהם וכי עכ"פ יש להם לומר שיענה אותם בו ביום, אין זה עולה על הדעת, ולא הובא המעשה אלא ללמוד על דין ההפסקה וגם שיש להם לאחר ההלל עד בין הערבים ולא למימרא שאין אומרים הלל אלא למעשה שהיה, דא"כ אף אתה אמור שאם בו ביום אחר חצות לא יאמרו הלל זה אינו במשמע שאין סימן טוב בזה יותר מזה כדאיתא בגמ', וכן נהגו כל הארצות הללו. אבל מדברי הראב"ד ז"ל נראה שהוא סובר שאין אומרים הלל הגדול אלא על הגשמים שבאו ביום התענית עצמו והוא שבאו קודם חצות שאכלו ושתו ועשאוהו כיום טוב וכמעשה שהיה בלבד, אבל הלשון הראשון נראה יותר ואין מבטלין מנהג בדבר זה שאין בהלל זה שום ברכה אלא ספור שבח והודאה לבורא יתברך ובכמה ימים בתוך השנה אנו רגילין לאמרו, וכן קבלתי ממקצת רבותי שיחיו.

2) שולחן ערוך אורח חיים הלכות תענית סימן תקעה סעיף יא - ואם התחילו לירד קודם חצות, לא ישלימו אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב, ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול.

3) שערי תשובה סימן תקעה ס"ק [*] שם - ויאמרו הלל הגדול. וכתב בר"י שבעה"ק ירושלים תוב"ב שנת ת"ץ ירדו להם גשמים אחר חצות והשלימו ואמרו הלל הגדול ועיין בפרי הארץ ח"ב שכ' ואין ראיותיו מכריעות והעיקר שאם ירדו אחר חצות שדינא הוא דמשלימים אין אומרים הלל כו' ועיין בריטב"א תענית כו' וכן דעת מהר"י ואבי שעשה מעשה בחברון כשנענו אחר חצות שלא לומר הלל וכ"כ בא"ר ע"ש ועיין לעיל ס"י תקס"ט ס"ק א' באשל אברהם שהביא מתשו"י כ"ה שאירע מעשה בירושלים כו' והעתיק הדברים שלא במקום דמה ענין אמירת הלל הגדול לשם שאין לו מקום שם כ"א כאן בתענית גשמים וע"ז כתב כן בפ"ה וכמ"ש משם הבר"י.

עניני הלכה

יח) אם ש"ץ שהוא בן צדיק עדיף או גרוע ממי שמתוקן במדותיו

1) תורה תמימה הערות בראשית פרק כה הערה יד - ועיין באו"ח סי' נ"ג בט"ז ס"ק ג' בשם ב"ח ומהרש"ל שדקדקו מכאן דטוב לחזר אחר ש"ץ בן צדיק, והט"ז חולק על זה וס"ל דרחמנא ליבא בעי, ותימא שלא תירץ מאומה כנגד משמעות סתימת הגמרא אינה דומה תפלת צדיק בן צדיק וכו', אלא שני"ל דמי שהוא בעל מדות טובות ביותר אף על פי שהוא צדיק בן רשע בכ"ז ראוי לבכר אותו על צדיק בן צדיק שאין בו מדות טובות של צדיק בן רשע. ונראה רא"י לזה מתענית כ"ה ב' מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ולא ירדו גשמים וירד ר"ע וירדו גשמים, הווי מרנני רבנן על כבודו של ר"א שלא נענה, יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שזה [ר"ע] גדול מזה [מר"א] אלא מפני שזה [ר"ע] מעביר על מדותיו וזה [ר"א] אינו מעביר על מדותיו. והנה ידוע הוא דר"ע הי' בן גרים, וא"כ הי' ר"א

⁷ שלא כדברי רש"י דדין זה בין ביחיד בין בציבור.

⁸ וע' קובץ שעורים ביצה אות טז שמוכח נפק"מ בין טעם רש"י וטעם הרי"ף.

⁹ דהיינו דלב ב"ד מתנה שייך רק בדבר השכיח וזהו טעם של חצות שלא בשאר המפרשים הנ"ל.

לגבי בערך צדיק בן צדיק ובכ"ז נענה ר"ע מפני המדה טובה שהיתה בו יתרה על ר"א.

2) אליה זוטא סימן נג- וכן נראה לי מוכח מהא דפירש בעשרה מאמרות על הא דר"א אמר כ"ד רננות ולא נענה, ירד ר"ע לפני התיבה ונענה, ולא שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו, ופירש בעשרה מאמרות שמעביר על מעשה אבותיו, ור"א היה מיוחס ור"ע לא היה מיוחס, ואם כן תיקשי מהא דאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק, אלא להתפלל על העם אם הוא צדיק אף שאינו מיוחס עדיף.

3) מור וקציעה שם- ופ"י (במ"מ) [בעל עשרה מאמרות] שמעביר על מעשה אבותיו. ור"ע לא היה מיוחס. ע"כ. ופירוש זר ורחוק הוא, ובחנם הוציאו מפשטו, להפך הבנתו על פניו, ובכל מה שהאריך בעל אליהו זוטא ליישבו אינו בנותן טעם לשבח, והול"ל לאשכוחי מרגניתא דכיון שאחד מתנאי השליח צבור שיהא עניו ומרוצה לעם משו"ה אינו מיוחס עדיף, כדקיי"ל כה"ג נמי [יומא כב, ב] אין ממנין פרנס על הצבור א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שלא תזוח דעתו עליו. וזה נראה נכון. וכן מצינו לענין נשואי אשה [קדושין מט, א] מסאנא דרב מכרעאי לא בעינא.